

УДК 94(477.8)«1939/1953»:321.64

© Михайло Юрій* (Чернівці)

УТВЕРДЖЕННЯ БІЛЬШОВИЦЬКОГО РЕЖИМУ В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ, ВОЛИНІ, ПІВНІЧНІЙ БУКОВИНІ І БЕССАРАБІЇ В 1939-1953 РОКАХ ЯК ФОРМИ РАДЯНІЗАЦІЇ

Після вересневих подій 1939 року і червневих 1940-го відбулися приєднання західноукраїнських земель Північної Буковини і Бессарабії до радянської України. Тогочасні політики та історики оцінили цей факт як здійснення одвічної мрії багатьох поколінь українців до возз'єднання в єдиній Українській РСР. Прихід Червоної армії трактувався ними як «визвольний». З точки зору сьогодення — в цих подіях злилися два протилежні історичні дійства: з одного боку — реалізація прагнень українців про зосередження в єдиній державі всіх етнічних українських земель; з іншого — брутальне нехтування нормами міжнародного права, неприхована агресія, яка зустріла неприхильне ставлення з боку західних держав. Форсоване інтегрування Західної України, Північної Буковини і Бессарабії до системи «казарменого соціалізму», що панував у СРСР, супроводжувалося небаченими репресіями, порушеннями законів і прав людини, глибокими соціальними, економічними і духовними деформаціями. Починаючи з кінця 1939 р., спочатку поволі, а потім зі швидкістю, що зростала, у кінці 1940 р. й далі у першій половині 1941 р. розкручувався маховик терору, який набув особливої жорстокості на другому етапі радянської після вигнання фашистських військ, що призвело до повної радянської приєднаних регіонів.

Ключові слова: радянська, репресії, Східна Галичина, Волинь, Північна Буковина, Бессарабія.

Mykhailo Yurii (Chernivtsi)

THE ESTABLISHMENT OF THE BOLSHEVIK OCCUPATION REGIME IN EASTERN GALICIA, VOLYN, NORTHERN BUKOVYNA AND BESSARABIA IN 1939-1953 AS A FORM OF SOVIETIZATION

Abstract. According to rough calculations, the Soviet authorities repressed 3-4 times more people than the Nazis in the German occupation zone, where the population was almost twice as large as in the territories annexed to the USSR. The large-scale repressions of Stalinism had all the signs of being classified as a crime against humanity under international law. The unification of Ukrainian lands within the Ukrainian SSR is assessed ambiguously.

After the events of September 1939 and June 1940, the western Ukrainian lands of Northern Bukovyna and Bessarabia joined Soviet Ukraine. Politicians and historians of that time assessed this fact as the fulfillment of the eternal dream of many generations of Ukrainians to reunify in a single Ukrainian SSR. The arrival of the Red Army was interpreted by them as «liberating». From today's point of view, two opposite historical events merged in these fields: on the one hand, the realization of Ukrainians' aspirations for the concentration of all ethnic Ukrainian lands in a single state; on the other — brutal disregard for the norms of international law, undisguised aggression, which was met with an unfavorable attitude from the Western states. The forced integration of Western Ukraine, Northern Bukovyna, and Bessarabia into the system of «barrack socialism» that prevailed in the USSR was accompanied by unprecedented repression, violations of laws and human rights, and deep social, economic, and spiritual deformations. Starting from the end of 1939, at first slowly, and then with increasing speed, at the end of 1940 and further in the first half of 1941, the flywheel of terror was spun, which became especially brutal in the second stage of Sovietization after the expulsion of the fascist troops, which led to the full Sovietization of the annexed regions.

For the first time in several centuries, Ukrainians found themselves within the borders of one state, but the repressive regime convinced most Western Ukrainians that the future did not lay in such a union, but in the creation of an independent, united Ukrainian state. Apparently, with this in mind, the prominent Ukrainian artist O. Dovzhenko noted in his diary

* д.і.н., доцент кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Doctor of History, Associate Professor, Department of History of Ukraine, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
orcid.org/0000-0003-0965-6236
m.yuriy@chnu.edu.ua

in 1942: «Ah, if I had enough strength and time, I would write a novel about the liberation of Western Ukraine, about the reunification of our peoples... And as Ukrainian people, I actually had nothing to do with it...».

Keywords: Sovietization, repression, Eastern Galicia, Volyn, Northern Bukovyna, Bessarabia.

Постановка наукової проблеми. Радянські війська в 1939 р. принесли в Західну Україну, а в 1940 р. в Північну Буковину і Бессарабію репресивний режим, що вдосконалювався на Наддніпрянщині протягом двох десятиліть. У краї розгорнувся масовий терор, жертвами якого стали як окремі особи, так і цілі групи населення. Арешту підлягали діячі політичних партій і громадських організацій, власники підприємств, чиновники, священники, відставні офіцери, заможні селяни й усі ті, кого вважали противниками колективізації. Документи свідчать про величезні масштаби репресій: у Західній Україні й у Західній Білорусі в 1939-1941 рр. були ув'язнені й вислані до Сибіру понад 10% населення краю. Часто жертвами радянського режиму ставали поляки, але така ж доля спіткала й сотні тисяч українців, тисячі євреїв, представників релігійних та заможних кіл. Включення до складу СРСР Західної України супроводжувалося насильницькою колективізацією, масовими переслідуваннями й арештами місцевого населення. З 1939 по 1941 р. тільки в тюрмах «визволеної» Галичини були замучені 50 тис. політв'язнів, а з її території депортовано понад мільйон жителів. Об'єднання всіх українських земель у складі УРСР мало, без сумніву, велике позитивне значення: уперше за кілька століть своєї історії українці опинилися в рамках однієї держави. Але принесений на багнетах Червоної армії тоталітарний режим остаточно переконав західноукраїнське населення в тому, що його майбутнє — у творенні незалежної соборної Української держави.

Аналіз досліджень з досліджуваної проблеми. Проблеми та особливості встановлення більшовицького режиму у Східній Галичині, Волині, Буковині і Бессарабії 1939-1953 рр. як форми радянської висвітлювалися в працях В. Адамовського¹, В. Барана², Т. Вронської³, Т. Гуменюка⁴, В. Жупника⁵, Й. Надольського⁶, В. Токарського⁷, М. Сивиріна⁸, О. Суцук⁹. У цих дослідженнях аналізуються складові політики радянської західноукраїнських земель, Буковини і Бессарабії в 1939-1953 рр. Охарактеризовані механізми проведення і встановлення режиму з репресіями і депортаціями місцевого населення. Дається характеристика новозапроваджених на цих територіях особливостей тоталітарного устрою.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей встановлення більшовицького режиму у Східній Галичині, Волині, Північній Буковині і Бессарабії у 1939-1953 роках як форми радянської.

Виклад основного матеріалу. «Пакт Молотова-Ріббентропа» та договір «Про дружбу і кордон між СРСР і Німеччиною» 1939 р. стали правовими підставами для нападу на Польщу та анексії частини її території. До СРСР, за умовами договору, відійшли території Західної Білорусії та Західної України, за винятком Лемківщини, Ярославщини, частини Підляшшя, Надсяння, Полісся, Холмщини, Белзчини та Рава-Руського повіту, що залишилися в німецькій окупаційній зоні (близько 16 тис. км² і 1,2 млн осіб, з яких половина — етнічні українці)¹⁰.

З огляду на те, що процес інкорпорації мав чітке правове та ідеологічне підґрунтя, адже, з одного боку, для приєднання Галичини в СРСР використовували норму міжнародного права, за якою скасовувалася дія міждержавних договорів, якщо держава-контрагент припинила існування. Формально влада СРСР не порушила міжнародних договорів і пакту про ненапад між СРСР та Польщею від 25 липня 1932 р., дію якого 5 травня 1934 року продовжено до 31 грудня 1945 р. З іншого боку, ідеологічна та історична складові частини інкорпорації Галичини втілені владою СРСР шляхом упровадження так званої «російської ідеї», сформованої ще у XIV ст. І. Калитою, яка передбачала «збирання руських земель». Але якщо для царської Росії прерогативою було об'єднання усіх слов'янських земель, особливо українських, то Й. Сталіна цікавили лише нові території, що мали стати буферною зоною з Європою і одночасним плацдармом для подальшої воєнної агресії на захід.

Встановлення радянської влади на новоприєднаних територіях призвело до численних репресій, порушення прав людини¹¹.

Землі, захоплені у Польщі, були адміністративно реорганізовані в шість областей за аналогією з рештою Радянського Союзу (Дрогобицька, Львівська, Рівненська, Станіславська (пізніше — Івано-Франківська), Тернопільська та Волинська області. Цивільну адміністрацію в регіонах, анексованих від Польщі, організовано в грудні 1939 року й сформовано в основному з вихідців зі Східної України та Росії, і лише 20% державних службовців походило з місцевого населення.

Ті українські організації, які не контролювалися Радами, було обмежено в діяльності або взагалі ліквідовано. Сотні кредитних спілок та кооперативів, які існували в міжвоєнний період, було закрито. Місцеві українські політичні партії було скасовано, а від 20 до 30 тисяч політично активних українців

втекли на території, окуповані німцями. Більшість з тих, хто не захотів або не зумів утекти, згідно з директивами НКВС були заарештовані. Наприклад, доктор Дмитро Левицький, колишній глава поміркованої української політичної партії Українського Національно-демократичного Об'єднання (УНДО), яка домінувала в українському політичному житті між двома світовими війнами, і голова української делегації в польському довоєнному парламенті, був, як і багато його колег, заарештований, депортований до Москви і помер на засланні в Бухарі (Узбекистан)¹². З ліквідацією окремих осіб, організацій і партій, які легально представляли помірковані або ліберальні політичні тенденції, зі значних організацій у Західній Україні як єдина опозиційна політична партія лишилася лише Організація Українських Націоналістів, яка діяла в підпіллі¹³.

Ці та подальші дії радянської влади набували ознак з негативним вектором зміни правового режиму на неправовий (тоталітарний), і, за висловом Я. Т. Гросса, «революції з-за кордону»¹⁴ (експорту революції), і запровадження імперських колоніальних практик з їхньою російською специфікою.

Три вектори політики були опуклими впродовж першого етапу радянзації Західної України. Перший — деполонізація й позірна «українізація» із фасадним дозволом на розширення присутності й прав українців (українські газети, збільшення кількості українських шкіл, створення філії Академії наук, українізація університету й театру, заохочення українців до «висуванства» й квазіполітичної діяльності у радянських профспілках, комсомолі, піонерії) та потужним експортом керівних кадрів не найкращої кваліфікації зі Сходу (і не лише зі Сходу України). Як слушно зауважив Ярослав Грицак, «українізація» проводилась без «коренізації», оскільки місцевих українців не допускали до участі у державних та партійних органах¹⁵.

Другий — етатизація й економічні реформи, спрямовані на руйнацію приватної власності, конфіскацію й націоналізацію промислових підприємств, землі, нерухомості, що, за влучним висловом сучасника, призвело до того, що «з початку 1940 кожна людина доєдналася до пролетаріату».

Третій — встановлення контролю над вороже налаштованим й підозрілим суспільством, його різними етнічними, політичними, професійними спільнотами. «Медовий місяць» радянських поневолювачів й місцевого населення тривав недовго: золота осінь поступилася тривалій морозній зимі. В листопаді 1939 р. Л. Берія видав накази «Про організацію НКВС Західної України» та «Про організацію територіальної й залізничної міліції Західної України та укомплектування її кадрами» (хоча насадження нового тоталітарного режиму почалося ще до створення цих підрозділів силами спеціально сформованих оперативних груп). На території західноукраїнського регіону було створено чотири обласні управління і 60 повітових (пізніше районних) відділів міліції. Керівний склад органів НКВС комплектувався переважно з росіян. Створювалася система нових місць позбавлення волі, запроваджувалася сувора цензура, під заборону потрапили всі, окрім радянських, політичні, громадські та культурницькі організації, почалися «чистки», які заторкували не тільки класово чужих, «колишніх людей», але й тих, кого радянська влада обіцяла захищати, визначаючи своїми, — українських робітників і селян. На другому етапі аграрної реформи, коли влада взялась за створення колгоспної системи, у селян забирали не лише землі, отримані ними від конфіскації та поділу панських маєтків, але й ті, що належали їхнім батькам та прадідам. Під арешт потрапляли колишні польські можновладці, студенти, робітники, члені підпільних націоналістичних — польських та українських організацій, представники інтелігенції, селяни¹⁶. Внаслідок цього в'язниці, зауважив Гросс, було заповнено вп'ятеро щільніше, ніж вони могли вмістити. Під буцегарні використовували будівлі свинарників, офісів, монастирів. Кожен місцевий десятий дорослий чоловік, за підрахунками Яна Гросса, був заарештований упродовж осені 1939 — літа 1941 років¹⁷.

Подібно до Західної України, трансформаційна радянська Північної Буковини і Бессарабії супроводжувалася експортом революції та колоніальними практиками «експорту» радянських кадрів. Фасадна українізація, «соціалістичні перетворення» та контроль над суспільством стали наріжними каменями тоталітарної політики. Водночас фасадна українізація, як зазначила Ірина Мусієнко, «мала суперечливий характер і йшла одночасно з процесом русифікації. Українська мова була введена як обов'язкова в освітніх, культурних та державних закладах, але ті кадрові зміни, які сталися на Буковині, не сприяли її поширенню і закріпленню. Адже більшість обласних і районних керівників, нової інтелігенції, спеціалістів, викладачів були російськомовними. Вивчати українську мову вони не мали ні бажання, ні часу. Діловодство майже повсюди велося російською мовою»¹⁸.

Так звані «соціалістичні перетворення» — націоналізація земель, банків, будівель, підприємств — розпочалася на цих землях ще в липні 1940 р., коли формально вони не були частиною СРСР.

Контроль над суспільством встановлювався через заборону всіх нерадянських структур — від партій та профспілок до ЗМІ та культурницьких об'єднань. Крім заборони і закриття установ та інституцій, радянська влада одразу вдалася до прямих репресій проти «антирадянських елементів» — передусім колишніх службовців та/або членів правлячої партії, представників «експлуататорських класів», «куркулів», працівників силових структур, лідерів політичних та громадських об'єднань, національних активістів (етнічних поляків, румунів, євреїв, українців) тощо. Каральні акції здійснювали силами двох обласних управлінь — Чернівецького та Ізмаїльського, трьох міських та 14 районних відділень НКВС¹⁹.

Чистки на місцях було поєднано з масовими депортаціями «класово-ворожих» та «соціально небезпечних елементів». Варто зупинитися на науковому доробку В. Барана і В. Токарського, відзначивши передусім широку джерельну базу досліджень. Висвітлюючи окреслену проблему в Західній Україні, історики виділили чотири хвилі масових депортацій, три з яких відбулися в 1940 р. й торкнулися в лютому родин осадників і «лісників», у квітні — родин репресованих, у червні — родин біженців, четверта ж хвиля відбулася в травні 1941 р. й стосувалася родин «антирадянського елементу» (нелегалів і засуджених до вищої міри покарання). Дослідники відзначили позасудовий характер депортацій, а також звернули увагу, що ініціаторами проведення були органи НКВС і НКДБ СРСР, а рішення про виселення приймало найвище керівництво країни. В. Баран і В. Токарський також зосереджують увагу на тому, що депортовані особи мали різний правовий статус. Так, родини осадників, «лісників» і біженців — статус спецпереселенців, репресованих урядників, офіцерів, поліцейських, поміщиків, фабрикантів тощо — адміністративно висланих, а нелегалів і засуджених до вищої міри покарання — засланих на поселення. Щодо масштабів депортацій, то, за даними істориків, із приєднаних на той час західноукраїнських земель загалом були примусово виселені 190,1 тис. осіб, із яких поляки становили понад 100 тис. осіб (понад 50%), євреї — 60 тис. осіб (приблизно 30%), українці — 25,5 тис. осіб (понад 13%)²⁰. Як бачимо, унаслідок депортацій компартійно-радянський режим не тільки позбувався потенційних та реальних супротивників, а й змінював етнічну конфігурацію регіону. Дослідники ж своєю чергою вважають, що така форма репресій була інструментом докорінної зміни політичної системи, перебудови суспільного життя, а також подолання опору населення регіону²¹.

Щодо Північної Буковини і Бессарабії, то, як зазначила І. Мусієнко, депортації проходили в два етапи — перший відбувся 23 травня, другий — 13 червня 1941 р. Більшість депортованих у травні становили так звані «зрадники батьківщини», засуджені Особливою нарадою при НКВС СРСР. До цієї категорії належали ті, хто бажав виїхати за кордон чи робив спроби перейти кордон нелегально. У червні до «зрадників батьківщини», згідно з постановою об'єднаного засідання бюро Чернівецького обкому КП(б)У та облвиконкому від 8 червня 1941 р. доєднали «поміщиків, фабрикантів, активних діячів контрреволюційних партій, великих торговців та інших контрреволюційних та кримінальних елементів». Загалом у 1940-1941 рр. на теренах Північної Буковини та Хотинщини було незаконно репресовано з політичних мотивів близько 11 тис. осіб, з яких понад 1,4 тис. розстріляні, загинули у тюрмах, таборах та на спецпоселенні²².

Другий етап — й друга спроба радянзації земель Західної України розпочалася з перемог радянської армії та вигнання нацистів із цих земель. З січня 1944 до жовтня 1944 р. радянські війська завершили військову операцію на цих теренах та вступили у Закарпаття. Радянська армія принесла на західноукраїнські землі другу хвилю економічних і політичних перетворень, у підґрунті якої знову був «експорт революції», що здійснювався за умов зміцнення сталінізму внаслідок переможної позиції СРСР у Другій світовій війні. Тотальний контроль держави над суспільством, заборона й фізична ліквідація дійсних та уявних опонентів радянської влади, цензура, опертя на насилля та репресії у вирішенні будь-яких питань — усе це значною кількістю населення було сприйнято як продовження/оголошення війни СРСР проти України. Бездержавність українців сформувала для подій протистояння радянській навалі оптику громадянської війни. Насправді ж має сенс унаочнювати визвольний характер війни ОУН, УПА проти радянських військ в умовах другого етапу радянзації території, оскільки після вступу Червоної армії на західноукраїнські землі українське націоналістичне підпілля та підрозділи ОУН, УПА стали основною організованою силою, що протистояла радянзації регіону зі зброєю в руках²³.

За даними НКВС, протягом грудня 1945 р. — лютого 1946 р. було проведено 15 562 протиповстанські операції, внаслідок чого загинули понад 4 200 та полонено понад 9 400 учасників українського підпілля. 7 травня 1944 року почалося «виселення» родин оунівців та повстанців із Західної України. Ця депортація була не останньою. Трудові мобілізації й прямі примусові виселення, рух населення у зв'язку з «обміном територіями» — все це було складовими загального тотального насильства, в результаті якого на території Західної України впродовж 1944–1953 років було арештовано й доправлено до таборів, спецпоселень, шахт і промислових підприємств Східної України не менше 300 тисяч осіб²⁴.

За аналогічним сценарієм відбувався й повторний етап встановлення радянської влади на Північній Буковині та Хотинщині. До травня 1944 р. радянська армія вигнала нацистів з 13 районів Чернівецької області, наприкінці вересня 1944 р. від німецько-угорських військ була очищена південно-західна гірська частина області (Путильський район). Так само, як і на землях Західної України, успішність другого наступу радянської влади була пов'язана із придушенням опору Буковинської Самооборонної Армії, реформованої наприкінці літа 1944 р. в сотні та курінь УПА. Як зазначає В. Підлубний, вся Буковина, за винятком східних бессарабських районів, була тією чи іншою мірою охоплена збройною боротьбою проти радянської влади²⁵. Тож соціалістичні перетворення традиційно реалізовувалися шляхом масових репресій, трудових мобілізацій, депортацій населення. Якщо в період першої радянської репресії заторкували людей як за соціальною, так й за національною ознакою, то друга хвиля охопила саме етнічні групи²⁶.

Висновок. Підсумовуючи, варто сказати, що насильницький характер встановлення більшовицького режиму, який не сприймався більшістю українців і реалізувався репресивними засобами, спричинивши величезні людські соціально-психологічні втрати, дає підстави характеризувати його як тоталітарний. Отже, це режим, який встановлюється шляхом воєнної інтервенції, ліквідації національного суверенітету, придушення національно-визвольного спротиву, порушення міждержавних договорів про взаємне визнання. Знищуються представницькі органи, національні політичні партії, інститути самоврядування й громадські ініціативи. Ліквідується правопорядок, базований на засадах законності, натомість впроваджуються органи надзвичайного стану, польові суди, трибунали. Органи влади та її силові структури, командні чини армії заповнюються особами панівних національних груп, які представляють тоталітарний режим. Застосовується практика заслань за політичною ознакою, організація концтаборів тощо. Розробляється й впроваджується політика упокорення голодом, засобами голодомору вирішується завдання зміни етнографічного складу населення. Здійснюється масоване переселення груп панівної нації на загарбані території та міста. Створюється система ідеологічного упослідження традицій культури, ідейних набутоків підкореного народу, його культура формується як обмежена, непридатна для майбутнього, така, що себе віджила. Отже, радянська Східної Галичини, Волині, Північної Буковини і Бессарабії була інспірована більшовицькою владою та здійснювалася під її пильним контролем, стала невід'ємною складовою радянської влади, мала на меті придушення спротиву населення, зміну етнічної та спеціальної конфігурації регіонів, що сприяло утвердженню компартійно-радянського режиму на вказаних територіях.

¹ В. Адамівський, *Ешелони у вічність: депортації населення в першій половині ХХ ст.* [Echelons into eternity: population deportations in the first half of the 20th century], Кам'янець-Подільський, Вид-во Заопейко Д.Г., 2007, 184 с.

² В. Баран, В. Токарський, *Україна: західні землі: 1939-1941 рр.* [Ukraine: Western lands: 1939-1941], Луцьк, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2008, 446 с.

³ Т. Вронська, *Позасудові репресії членів сімей учасників національно-визвольного руху в західних областях України (1944-1962)* [Extrajudicial repression of family members of the participants of the national liberation movement in the western regions of Ukraine (1944-1962)], Харків, Право, 2008, 264 с.

⁴ Т. Гуменюк, *Західноукраїнські землі в 1939-1941 рр.: історіографічний аналіз* [Western Ukrainian lands in 1939-1941: historiographical analysis], Івано-Франківськ, Прикарпатський нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2006, 231 с.

⁵ В. Жупник, *Депортаційні процеси 1944-1963 рр. на території західних областей УРСР як засіб тоталітарного «упокорення»: історіографічний аспект* [Deportation processes of 1944-1963 in the territory of the western regions of the Ukrainian SSR as a means of totalitarian «subjugation»: historiographical aspect], in «Вісник Прикарпатського університету. Історія», вип. 23-24, 2013, с. 303-311.

- ⁶ Й. Надольський, *Депортаційна політика сталінського тоталітарного режиму в західних областях України (1939-1953 рр.)* [The deportation policy of Stalin's totalitarian regime in the western regions of Ukraine (1939-1953)], Луцьк, Вежа, 2008, 258 с.
- ⁷ В. Токарський, *Політичні репресії в західних областях України у 1939-1941 рр.* [Political repressions in the western regions of Ukraine in 1939-1941], Луцьк, Волинський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011, 20 с.
- ⁸ М. Сивирин, *Депортації та переміщення населення західних земель України 40-х — початку 50-х рр. ХХ ст.* [Deportations and relocation of the population of the western lands of Ukraine in the 1940s — early 1950s of the 20th century], Львів, Львівський нац. ун-т ім. І. Франка, 2006, 18 с.
- ⁹ О. Сущук, *Радянська карально-репресивна система 1944-1963 рр. (за матеріалами Волинської області)* [The Soviet punitive and repressive system of 1944-1963 (based on the materials of the Volyn region)], Луцьк, Волинський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009, 222 с.
- ¹⁰ В. Сергійчук, *Правда про «золотий вересень» 1939-го* [The truth about the «golden September» of 1939], Київ, Українська Видавнича Спілка, 1999, с. 18.
- ¹¹ О. Андрухів, *Правові причини та наслідки радянізації Галичини в 1939-1942 роках* [Legal causes and consequences of the Sovietization of Galicia in 1939-1942], in «Прикарпатський юридичний вісник», вип. 5 (40), 2021, с. 3.
- ¹² *Енциклопедія українознавства: Словникова частина* [Encyclopaedia of Ukrainian studies: Dictionary part], Париж — Нью-Йорк, Молоде життя, 1955-1995, с. 17.
- ¹³ *Україна. Мала енциклопедія* [Ukraine. A small encyclopaedia], Буенос-Айрес, 1963, с. 831-833.
- ¹⁴ J. Gross, *The Sovietisation of Western Ukraine and Western Byelorussia. Jews in Eastern Poland and the USSR. 1939-46*, London, Macmillan, 1991, p. 70.
- ¹⁵ Я. Грицак, *Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ — ХХ ст.* [An outline of the history of Ukraine: the formation of the modern Ukrainian nation in the 19th and 20th centuries], Київ, 1996, с. 156.
- ¹⁶ *Україна в епіцентрі протистояння світових систем (1939-1990)* [Ukraine is at the epicenter of the confrontation of world systems (1939-1990)], Київ, Академперіодика, 2021, с. 211-212.
- ¹⁷ *Україна в епіцентрі протистояння світових систем (1939-1990)*, с. 212.
- ¹⁸ І. Мусієнко, *Політичні репресії на Північній Буковині та Хотинщині у 1940-1941 рр. З архівів ВУЧК-КНВД-КДБ* [Political repressions in Northern Bukovina and Khotyn region in 1940-1941. From the archives of the VUCHK-KNVD-KGB], Київ, 2000, № 2-4, с. 472-485.
- ¹⁹ *Україна в епіцентрі протистояння світових систем (1939-1990)*, с. 214-215.
- ²⁰ В. Баран, В. Токарський, *«Зачистка»: політичні репресії в західних областях України у 1939-1941 рр.* [«Purge»: political repressions in the western regions of Ukraine in 1939-1941], Луцьк, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2014, с. 337.
- ²¹ О. Довбня, *Депортації населення Західної України (1939-1953 рр.): новітня вітчизняна історіографія* [Deportations of the population of Western Ukraine (1939-1953): the latest national historiography], in «Схід», № 2 (154) березень-квітень, 2018, с. 71.
- ²² *Україна в епіцентрі протистояння світових систем (1939-1990)*, с. 214-215.
- ²³ *Україна в епіцентрі протистояння світових систем (1939-1990)*, с. 221.
- ²⁴ *Радянська окупація 1944-1991 рр.*, URL: <http://www.lonckoho.lviv.ua/istoriya-radyanska-okupatsiya-1944-1991rr>.
- ²⁵ В. Підлубний, *Діяльність ОУН та УПА на Буковині в 1940-1952 рр.* [Activities of the OUN and UPA in Bukovyna in 1940-1952], Чернівці, 2010, с. 9.
- ²⁶ І. Мусієнко, *Етнічний склад репресованих на Північній Буковині у 1940-1950-ті роки. Матеріали до української етнології* [The ethnic composition of the repressed in Northern Bukovyna in the 1940s and 1950s. Materials for Ukrainian ethnology], in «Етнологія», вип. 6, 2007, с. 108.

References

- Adamovsky V., Eshelony u vichnist: deportatsii naseleennia v pershii polovyni XX st. [Echelons into eternity: population deportations in the first half of the 20th century], Kamianets-Podilskyi, Vyd-vo Zaopeiko D.H., 2007, 184 s.
- Andruxhiv O., Pravovi prychny ta naslidky radianizatsii Halychyny v 1939-1942 rokakh [Legal causes and consequences of the Sovietization of Galicia in 1939-1942], in «Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk», vyp. 5 (40), 2021, s. 3-15.
- Baran V., Tokarskyi V., Ukraina: zakhidni zemli: 1939-1941 rr. [Ukraine: Western lands: 1939-1941], Lutsk, In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NANU, 2008, 446 s.
- Baran V., Tokarskyi V., «Zachystka»: politychni represii v zakhidnykh oblastiakh Ukrainy u 1939-1941 rr. [«Purge»: political repressions in the western regions of Ukraine in 1939-1941], Lutsk, In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NANU, 2014, 456 s.
- Dovbnia O., Deportatsii naseleennia Zakhidnoi Ukrainy (1939-1953 rr.): novitnia vitchyzniana istoriografii [Deportations of the population of Western Ukraine (1939-1953): the latest national historiography], in «Skhid», № 2 (154) berezen-kviten, 2018, s. 70-77.
- Entsyklopediia ukrainoznavstva: Slovnykova chastyna [Encyclopaedia of Ukrainian studies: Dictionary part], Paryzh — Niu-York, Molode zhyttia, 1955-1995, s. 17.

7. Gross J., *The Sovietisation of Western Ukraine and Western Byelorussia. Jews in Eastern Poland and the USSR. 1939-46*, London, Macmillan, 1991, 70 p.
8. Hrytsak Ya., *Narys istorii Ukrainy: formuvannya modernoi ukrainskoi natsii XIX — XX st.* [An outline of the history of Ukraine: the formation of the modern Ukrainian nation in the 19th and 20th centuries], Kyiv, 1996, 360 s.
9. Humeniuk T., *Zakhidnoukrainski zemli v 1939-1941 rr.: istoriografichniy analiz* [Western Ukrainian lands in 1939-1941: historiographical analysis], Ivano-Frankivsk, Prykarpatskyi nats. un-t im. Vasylia Stefanyka, 2006, 231 s.
10. Musiienko I., *Etnichniy sklad represovanykh na Pivnichnii Bukovyni u 1940-1950-ti roky. Materialy do ukrainskoi etnologii* [The ethnic composition of the repressed in Northern Bukovina in the 1940s and 1950s. Materials for Ukrainian ethnology], in «Etnologii», vyp. 6, 2007, s. 105-113.
11. Musiienko I., *Politychni represii na Pivnichnii Bukovyni ta Khotynshchyni u 1940-1941 rr.* Z arkhiviv VUCHK-KNVD-KDB [Political repressions in Northern Bukovina and Khotyn region in 1940-1941. From the archives of the VUCHK-KNVD-KGB], Kyiv, 2000, № 2-4, s. 472-485.
12. Nadolskyi Y., *Deportatsiina polityka stalinskoho totalitarnoho rezhymu v zakhidnykh oblastiakh Ukrainy (1939-1953 rr.)* [The deportation policy of Stalins totalitarian regime in the western regions of Ukraine (1939-1953)], Lutsk, Vezha, 2008, 258 s.
13. Pidlubnyi V., *Diialnist OUN ta UPA na Bukovyni v 1940-1952 rr.* [Activities of the OUN and UPA in Bukovina in 1940-1952], Chernivtsi, 2010, 20 s.
14. *Radianska okupatsiia 1944-1991 rr.*, URL: <http://www.lonckoho.lviv.ua/istoriya-radianska-okupatsiya-1944-1991rr>
15. Serhiichuk V., *Pravda pro «zoloty veresen» 1939-ho* [The truth about the «golden September» of 1939], Kyiv, Ukrainska Vydavnycha Spilka, 1999, 208 s.
16. Sushchuk O., *Radianska karalno-represyivna systema 1944-1963 rr. (za materialamy Volynskoi oblasti)* [The Soviet punitive and repressive system of 1944-1963 (based on the materials of the Volyn region)], Lutsk, Volynskiy nats. un-t im. Lesi Ukrainky, 2009, 222 s.
17. Syvyryn M., *Deportatsii ta peremishchennia naseleння zakhidnykh zemel Ukrainy 40-kh — pochatku 50-kh rr. XX st.* [Deportations and relocation of the population of the western lands of Ukraine in the 1940s — early 1950s of the 20th century], Lviv, Lvivskiy nats. un-t im. I. Franka, 2006, 18 s.
18. Tokarskyi V., *Politychni represii v zakhidnykh oblastiakh Ukrainy u 1939-1941 rr.* [Political repressions in the western regions of Ukraine in 1939-1941], Lutsk, Volynskiy nats. un-t im. Lesi Ukrainky, 2011, 20 s.
19. *Ukraina. Mala entsyklopediia* [Ukraine. A small encyclopaedia], Buenos-Aires, 1963, s. 831-833.
20. *Ukraina v epitsentri protystoiannia svitovykh system (1939-1990)* [Ukraine is at the epicenter of the confrontation of world systems (1939-1990)], Kyiv, Akademperiodyka, 2021, s. 211-212.
21. Vronska T., *Pozasudovi represii chleniv simei uchasnykiv natsionalno-vyzvolnoho rukhu v zakhidnykh oblastiakh Ukrainy (1944-1962)* [Extrajudicial repression of family members of the participants of the national liberation movement in the western regions of Ukraine (1944-1962)], Kharkiv, Pravo, 2008, 264 s.
22. Zhupnyk V., *Deportatsiini protsesy 1944-1963 rr. na terytorii zakhidnykh oblastei URSR yak zasib totalitarnoho «upokorennia»: istoriografichniy aspekt* [Deportation processes of 1944-1963 in the territory of the western regions of the Ukrainian SSR as a means of totalitarian «subjugation»: historiographical aspect], in «Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Istoriiia», vyp. 23-24, 2013, s. 303-311.